

REGIMUL POLITIC ȘI CONSTITUȚIONAL DIN ROMÂNIA

SOFIA POPESCU*

Abstract

The authoress starts from the premise that the conceptual analysis is a precondition for a successful debate. In the first part is briefly examined the approach of the political régime characteristic of Marxian General Theory of State and Law in Romania. Then the authoress investigates the way of treating the political régime peculiar to the works in general Theory of Law and Constitutional Law published in Romania after 1989. In the second part of her study, the authoress deals with the constitutional régime as a defining feature of Lawful State, in the light of the research conducted abroad and in Romania. In the last part, in the framework of the conceptual analysis are studied beside the concept of constitutional régime, other significant correlative concepts namely: Constitutional Lawful State, Constitutionalisation, European Constitutionalism and finally Constitutionalist culture.

Pornind de la premisa că analiza conceptuală constituie o condiție a dezbaterii dedicată regimului politic și constituțional din România¹, începem prin a ne referi la regimul politic.

I. În teoria generală a statului și dreptului de orientare marxistă, regimul politic era considerat, potrivit opiniei majoritare, ca unul dintre cele trei elemente ale formei de stat, celelalte două fiind forma de guvernământ și structura de stat. Regimul politic era caracterizat ca format din metodele și mijloacele de conducere statală a societății, relevând, în primul rând, starea drepturilor și libertăților cetățenești.

Forma de guvernământ era definită ca mod de formare și organizare a organismelor supreme ale puterii de stat și ca poziție a acestora, în raport cu celelalte organisme ale statului.

Au existat și unele opinii diferite, ca de exemplu, neincluderea regimului politic în forma de stat, adăugarea la definiția menționată a formei de guvernământ a relațiilor organelor supreme cu populația, includerea în forma de stat a regimului

* Sofia Popescu – profesor universitar, doctor în drept; cercetător științific gr. I la Institutul de Cercetări Juridice „Academician Andrei Rădulescu” al Academiei Române; e-mail: icj_juridic@yahoo.com.

¹ Dezbaterea s-a desfășurat în mai multe etape, în cadrul Departamentului de Drept public „Vintilă Dongoroz”, al Institutului de Cercetări Juridice „Academician Andrei Rădulescu” al Academiei Române, începând cu luna februarie, 2009.

de stat și nu a regimului politic, includerea în forma de guvernământ și a organelor locale ale puterii de stat, identificarea formei de stat cu regimul politic.

O mențiune specială se cere a fi făcută referitor la repudierea uneori, în literatura socialistă de specialitate a însuși conceptului de regim politic, pentru că ar fi de origine burgheză sau ar sugera opoziția dintre situația de drept și situația de fapt.

În știința politică practică în fostele țări socialiste s-a încercat să se atribuie regimului politic o accepțiune mai largă, acesta fiind conceput nu numai ca element component al formei de stat, ci ca ansamblul al instituțiilor și raporturilor politice prin care, o clasă socială își impune interesele și voința întregii societăți, esența regimului politic fiind constituită din stat, tipul de stat și formele statului.

Sub influența unor lucrări occidentale, în special franceze, în literatura românească de teorie generală a dreptului, după 1989, s-a manifestat tendința de identificare a regimului politic cu forma de guvernământ.

De exemplu, Georges Burdeau definea forma de guvernământ ca mod de desemnare a agenților care exercită puterea și în același timp, ca însuși modul de exercitare a puterii, fapt care înseamnă o parțială suprapunere a formei de guvernământ peste regimul politic, o contopire a celor două concepte.

În literatura actuală de Teorie generală a dreptului din România se mai face totuși distincția – pe care o considerăm necesară – între forma de guvernământ și regimul politic; ambele tratate ca elemente componente ale formei de stat².

O tratare înnoitoare, diferită de cea de până în 1990, se constată și în ceea ce privește însăși forma de stat, în calitate de concept la care apreciem că nu trebuie să se renunțe. Renunțarea se impune cu privire la analiza ei în lumina concepției materialist-istorice, potrivit căreia, ca element al suprastructurii, forma de stat ar fi determinată de esența și conținutul statului, și în ultimă analiză de tipul relațiilor de producție, privite ca bază a societății.

Este concludent în acest sens, faptul că, definită ca mod de constituire a organelor centrale ale statului, de exercitare a puterii prin intermediul acestor organe și împărțire a competenței între ele, forma de guvernământ și nu regimul politic este prezentat drept cel mai pregnant aspect al statului.

În aceeași ordine de idei, menționăm și definirea regimului politic ca acea parte componentă a formei de stat care reprezintă ansamblul metodelor și mijloacelor de conducere a societății, cu referire imediată la raporturile dintre stat și individ, la modul concret în care un stat asigură și garantează, în volum și intensitate drepturile subiective. Astfel conceput, regimul politic este prezentat drept criteriu care permite calificarea statelor în state cu regimuri politice democratice și state cu regimuri politice autocrate³.

² A se vedea în acest sens, Nicolae Popa, Cap. IV, *Dreptul și Statul* paragr. 7, *Forma statului*, în Nicolae Popa, Mihail Constantin Eremia, Simona Cristea, *Teoria generală a dreptului*, București, All Beck, 2005, p. 87–89.

³ Nicolae Popa, *op. cit.*, p. 87–89.

Calitatea unei astfel de definiții este aceea că evidențiază conexiunea dintre regimul politic și statul de drept.

În cadrul unor clarificări conceptuale, în literatura națională de drept constituțional⁴ s-a atras atenția asupra folosirii în lucrările cu acest profil, și totodată de drept administrativ, drept public, în general și de științe politice a unor categorii – printre care și cea de formă de guvernământ – cu sensuri diferite. Totodată, a fost sesizată utilizarea formei de guvernământ în sens de regim politic, în literatura de specialitate franceză.

Este, credem, un element de noutate și faptul că, în ceea ce privește regimul politic din România, consacrat de Constituția din 1991, sintagmei îi este atribuită semnificația de realitate a normelor constituționale de mod real în care se exercită puterea politică. Apreciem definiția propusă pentru faptul că se înscrie în direcția actuală de evoluție a științelor juridice, în primul rând a teoriei generale a dreptului, constând în recunoașterea funcției lor critice și în colaborarea lor, ca științe normative, cu științele de constatare astfel cum este, de exemplu, sociologia juridică.

În aceeași opinie, regimul politic reprezintă sistemul de organizare a autorităților publice, a raporturilor dintre ele și a raporturilor între ansamblul structurilor statale și popor, raporturi înfățișate prin modalitatea particulară a metodelor de guvernare.

Un alt specialist în drept constituțional⁵ remarcă în mod justificat că, definirea regimului politic, ca parte structurală a formei statului constituie un demers deosebit de dificil, din cauza existenței a numeroase criterii, potrivit cărora acest regim poate fi definit. Marcând deosebirea între forma de guvernământ și regimul politic, același autor arată că, în timp ce prima răspunde la întrebarea cine exercită puterea politică într-o societate (o persoană, un grup de persoane sau populația, în întregul său) cel de al doilea se plasează în sfera evidențierii modalităților, procedeele sau a metodelor prin care aceste persoane guvernează.

Autorul citat reține două caracterizări ale regimului politic, realizate nu doar după criterii formale, ci și de natură complexă. Este vorba în primul rând, de punctul de vedere exprimat de Georges Budreau⁶, potrivit căruia structura economică și socială a statului, principiile care stau la baza organizării și funcționării puterii, obiectivele și forțele acesteia, maniera în care societatea se reflectă în putere și stilul pe care îl imprimă guvernanților trebuie luate în considerare atunci când se determină tipul de regim politic dintr-un stat.

În al doilea rând este evocată concluzia că, pentru caracterizarea unui regim politic, esențiale sunt maniera în care societatea, în ansamblul determinărilor,

⁴ A se vedea Genoveva Vrabie, *Études de droit constitutionnel*, Institutul European Iași, Colecția Universitaria, Seria drept, 2003, pp. 121–122, p. 124, 160, 162.

⁵ Mihai Bădescu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I, *Dreptul constituțional român*, ediție revizuită și adăugită, 2005, București, Universul Juridic, p. 108.

⁶ Georges Budreau, *Manuel de droit constitutionnel*, Paris, 1947, p. 165–166, apud M. Bădescu, *op. cit.*, p. 109.

manifestărilor sale social-istorice, ideologice și al structurilor sale politice, juridice, economice, militare, sociale, se reflectă coerent în fenomenul unitar al puterii, precum și stilul și metodele de conducere pe care puterea le imprimă guvernanților și nu în ultimul rând, acordul sau dezacordul guvernanților față de putere care reflectă, de fapt, baza socială a acesteia⁷.

În sfârșit, un ultim argument în favoarea afirmației că în literatura românească post-decembristă de drept constituțional nu se procedează la o preluare mecanică a modelului identificării regimului politic cu forma de guvernământ, ci se oferă variante de analiză conceptuală personalizată, este definirea regimului politic ca „ansamblu unitar și coerent structurat al normelor juridice și al mecanismelor constituționale, politice, social-economice și ideologice, prin intermediul cărora se înfăptuiește actul de guvernare sau, altfel spus, se realizează puterea politică”⁸.

II.1. Regimul constituțional constituie o trăsătură definitorie a statului de drept și ca atare, nu poate fi neglijat atunci când este cercetată problematica legată de consolidarea acestui stat.

Cu prilejul unei cercetări anterioare dedicată statului de drept⁹, am întâlnit o serie de definiții ale regimului constituțional pe care le-am apreciat ca valoroase și care ne vor ajuta desigur la dezbaterile diferitelor aspecte ale temei referitoare la regimul politic și constituțional din România.

Pentru început, menționăm definirea regimului constituțional ca ansamblu de strategeme, de măsuri de precauție, destinate să complice procesul de guvernare, astfel încât să nu fie posibil ca o singură persoană, sau un singur partid să dețină controlul asupra întregului mecanism al puterii și să-l folosească în scopuri private. Este vorba despre strategeme și măsuri de precauție care intervin în procesul de modificare, creare, interpretare și aplicare a dreptului, având scopul de a apăra dreptul de uzurpări tiranice¹⁰.

Cunoscutul constituționalist francez, Michel Troper¹¹ atribuie constituționalismului trei sensuri:

1. Constituționalismul *lato-sensu*, care înseamnă ideea, foarte răspândită, începând cu secolul al XVIII-lea, potrivit căreia, în orice stat este necesară o constituție pentru ca, prin ea, să se împiedice despotismul;

2. Constituționalismul *stricto-sensu*, care corespunde ideii că nu numai că este necesară o constituție, dar aceasta trebuie să se bazeze pe principii care să poată produce anumite efecte, astfel cum sunt imposibilitatea despotismului sau libertatea politică. Principiile a căror consacrare constituțională se impune sunt:

⁷ Pierre Patet, *Textes de Droit Constitutionnel*, Paris, 1989, p. 141, apud M. Bădescu, *op. cit.*, p. 109.

⁸ Cristian Ionescu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I, București, Ed. Lumina Lex, 1997, p. 338.

⁹ Sofia Popescu, *Statul de drept în dezbaterile contemporane*, București, Ed. Academiei, 1998.

¹⁰ N.B. Reynold, *Grounding the rule of law*, în „Ratio juris”, vol. 2, nr. 1, martie, 1989, p. 8.

¹¹ Michel Troper, *Pour une théorie juridique de l'État*, Paris, Presses Universitaires de France, 1994, pp. 203–204.

separația puterilor, distincția dintre puterea constituantă și puterile constituite, guvernarea reprezentativă, controlul jurisdicțional al constituționalității legilor sau numai al unora dintre ele;

3. Constituționalismul *strictissimo sensu*, corespunzând ideii că, rezultatul dorit și anume, imposibilitatea despotismului sau libertatea politică nu poate fi obținut, decât dacă printre principiile fundamentale consacrate de constituție figurează controlul jurisdicțional al constituționalității legilor.

Într-o lucrare ulterioară¹², același autor atribuie termenului „constituționalism” două sensuri și anume: 1. Doctrină, în concordanță cu care este necesară o constituție scrisă, pentru a limita puterea și a garanta libertatea a). fie pentru că această constituție, care va trebui să proclame drepturile omului, va avea caracterul de normă care se va impune autorităților statale; b) fie pentru că va realiza un echilibru, astfel încât acestea nu-și vor putea depăși limitele competențelor, nu vor putea acapara întreaga putere și nu vor putea nimici libertatea; 2) Doctrină, în concordanță cu care, trebuie realizat un control al constituționalității legilor, astfel încât să-i fie conservat caracterul de normă obligatorie.

Referitor la raportul dintre regimul constituțional și statutul de drept, în literatura de specialitate au fost susținute variate idei pe care le vom evoca, firește, cu titlu exemplificativ.

Cea dintâi este că nu orice stat care a avut o constituție a fost și un stat de drept și invers, statul de drept se poate regăsi și acolo unde nu există o constituție. Experiența istorică dovedește că o constituție poate consacra și legitima un regim autoritar sau dictatorial. De aceea, este permanent indispensabilă confruntarea prevederilor constituționale ca realitate normativă, cu realitatea faptică. Statul de drept nu este un ansamblu de norme, fie ele și constituționale, ci un fenomen social complex care trebuie privit în lumina practicii constituționale, precum și a reflectării ei în conștiința socială. În reprezentările despre statul de drept se cere a fi prezente: convingerea că, întreaga activitate de guvernare trebuie să fie reglementată prin lege, în special prin Constituție, aceasta prevăzând modalitățile instituționale și procedeele realizării dezideratului statului de drept, apoi convingerea privind supremația legii fundamentale, asupra puterii și deținătorilor ei; convingerea legitimității constituției și nu numai convingerea că ea este valabilă din punct de vedere formal, precum și conștientizarea limitelor de acțiune ale puterii, stabilite prin Constituție.

Autorul finlandez Karlo Heikki Tuori atrage atenția că, cerințele statului de drept democratic nu pot fi satisfăcute numai prin prevederi constituționale, acestea neputând singure să dea naștere societății civile active și pluraliste. Evoluția unei astfel de societăți depinde – în aceeași opinie, în mare măsură de factori aparținând sferei culturii politice. Însă – adaugă autorul menționat – apariția și funcționarea unei societăți civile activă și capabilă să-și mențină independența față de aparatul

¹² Michel Troper, termenul „constitutionnalisme” în *Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*, Ediție adăugită și revizuită, coordonator André-Jean Arnaud, L.G.D.J., 1993, p. 104–105.

de stat, presupun consacrarea egalității tuturor membrilor societății, a tuturor grupurilor ei în fața legii, consacrarea constituțională a drepturilor și libertăților politice fundamentale și existența unui organism reprezentativ, ca factor decisiv al procesului legislativ¹³.

Geoffrey Marshall arată că domnia legii și constituționalismul au aceeași esență și se suprapun, dar suprapunerea este parțială, căci constituționalismul este o idee mai largă care implică și alte restricții decât cele impuse de lege. Este vorba despre restricții impuse de factori sociali, astfel cum sunt: existența unei opoziții politice active sau o tradiție a toleranței în societate. Înseși eficiența domniei legii și supraviețuirea ei depind de factori nonjuridici¹⁴.

Analizând critic concepția lui Carl Schmit despre democrație și constituționalism, Heiner Bielefeldt preciza în comunicarea prezentată la al 17^{lea} Congres al Asociației Internaționale de Filosofie Dreptului și Filosofie Socială că, instituțiile constituționale nu se impun democrației, într-un mod nedemocratic, neurmărind să „inhibe” adevărata democrație, impunând „constrângeri” auto-determinării democratice, astfel cum pretindea Carl Schmitt.

Dimpotrivă, constituția este destinată să ofere mijloacele instituționale și procedurile necesare autocontrolului democrației, prin care poate să verifice ea însăși propriul principiu normativ adică, egala libertate și participare. Acest principiu oferă criteriul ultim, după care pot fi verificate, constant și în mod critic, toate instituțiile și procedurile constituționale¹⁵.

Și în literatura de specialitate din Republica Moldova, regimul constituțional este asociat cu statul de drept, cel dintâi fiind caracterizat ca stabilire în constituție a principiilor fundamentale de organizare și exercitare a celor trei puteri: legislativă, executivă și judecătorească, sursa oficială a puterii fiind constituția, iar orice depășire a cadrului de exercitare a acestora, având un caracter neconstituțional¹⁶.

II.2. Continuând analiza conceptuală considerăm necesar să ne referim și la concepte corelative celor de regim constituțional și constituționalism.

În primul rând, avem în vedere conceptul de stat constituțional de drept pe care îl examinează în profunzime, autorul italian Luigi Ferrajoli¹⁷, comparându-l cu

¹³ Karlo Heikki Tuori, *Four models of Rechtsstaat*, în Werner Krawietz, Georg Henrik von Wright (eds) *Offentliche oder private Morale Berlin*, 1993, p. 460.

¹⁴ Geoffrey Marshall, *The Rule of Law: its Meaning, Scope and problems* în vol. *L'État de droit*, „Cahiers de philosophie politique et juridique”, 1993, nr. 21, Presses Universitaires de Caen, pp. 46, 47.

¹⁵ Heiner Bielefeldt, *Carl Schmitt's destruction of Rule of Law. Brief analysis and respons*, în vol. *17th IVR World Congress, Bologna, 16-21 June, 1995, Challenges to law at the end of the 20th Century*, vol. IV, Working groups 40–49.

¹⁶ Gheorghe Costachi, *Partea I*, în Gheorghe Costachi, Ion Guceac, *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*, Tipografia centrală Chișinău, 2003, p. 36.

¹⁷ Luigi Ferrajoli, *Lo Stato di diritto fra passato e futuro* în vol. *Lo Stato di diritto. Storia, teoria, critica*, a cura di Pietro Costa e Danilo Zolo, Giangiacomo Feltrinelli, Editore Milano, ed. a 3-a, 2006, în special p. 349, 350, 355, 365, 366, 372.

statul legislativ de drept și subliniind că cele două modele reprezintă rezultatul a două experiențe istorice diferite ale continentului european.

În timp ce statul legislativ de drept corespunde vechiului pozitivism juridic și s-a născut odată cu statul modern și cu principiul legalității, în calitate de criteriu de recunoaștere a validității dreptului, statul constituțional de drept corespunde noului pozitivism juridic, a apărut imediat după sfârșitul celui de al doilea război mondial, ca rezultat al răspândirii, în Europa a constituțiilor rigide. Acest tip de stat de drept este rezultatul schimbării criteriului de recunoaștere a validității dreptului și rezultatul controlului constituționalității legilor.

Spre deosebire de statul de drept legislativ care a generat monopolul statal asupra producției legislative și fundamentarea pur pozitivistă a dreptului, arată autorul, statul constituțional de drept este corespondentul sensului forte, substanțial al statului de drept și desemnează numai acele structuri, în care, puterea publică este subordonată legii, limitată de lege, și având obligația de a se conforma acesteia, nu numai în ceea ce privește forma, ci și conținutul exercitării puterii. În statul constituțional de drept, cele trei puteri au îndatorirea de a respecta principiile substanțiale, stabilite în mod obișnuit de normele constituționale, astfel cum sunt separația puterilor și drepturile fundamentale, constituția fiind, plasată în vârful ierarhiei legislației. Schimbarea produsă în planul validității dreptului constă, în statul constituțional, în aceea că legile sunt subordonate nu numai normelor formale privind elaborarea lor, ci și normelor privind conținutul, legitimitatea și semnificația lor. Într-un astfel de stat, validitatea formală este disociată de validitatea substanțială în procesul decizional juridic.

În statul constituțional de drept – atrage atenția Luigi Ferrajoli, se schimbă și relația dintre judecător și lege, judecătorul nemaifiind subordonat, astfel cum era în statul legislativ de drept legii, oricare ar fi fost conținutul și semnificația ei, ci este supus, mai presus de toate Constituției, iar legii, numai dacă aceasta are validitate, din punctul de vedere al constituționalității ei.

Sistemul normativ complex al statului constituțional de drept – adaugă autorul – disciplinează nu numai din punct de vedere formal procesul elaborării dreptului, ci și incoerența, caracterul incomplet, antinomiile și lacunele produsului acestui proces.

Ceea ce îi interesează în mod deosebit pe teoreticienii dreptului, antrenați în cercetarea juridică nu numai fundamentală, ci și aplicativă este evidențierea faptului că, modelul statului constituțional de drept impune științei juridice să înceteze a fi numai descriptivă și explicativă și să-și asume și exercitarea funcției critice și de proiectare a dreptului, în sensul de a sprijini proiectarea dreptului de către dreptul însuși.

III.1. Dintr-o analiză conceptuală actualizată nu poate lipsi – credem – o succintă trimitere și la un alt concept corelativ și anume, la constituționalizare, cu referire la Uniunea Europeană și care a început să fie utilizat cu prilejul elaborării Tratatului privind instituirea unei constituții pentru Europa.

Într-un amplu și valoros studiu dedicat viitorului Uniunii Europene analizat în lumina tratatului, regretatul Academician Paul Mircea Cosmovici¹⁸ evidențiază faptul preconizării unei identități constituționale a Uniunii, adecvată unei prelungiri internaționale, precum și faptul că textul de natură constituțională urmează să coexiste cu constituțiile naționale și să clarifice organizarea originală a puterilor publice ale Uniunii.

În studiu este evocată opinia autorului francez Jean Rau, care considera că, în cursul procesului constituționalizării, Uniunea Europeană se emancipează puțin câte puțin de statele semnatare ale tratatelor constitutive, până la punctul dobândirii unei identități proprii, în condițiile respectării identității naționale a statelor.

Academicianul Paul Mircea Cosmovici reține și sugestia autoarei Lucia Serena Rossi¹⁹ ca, avându-se în vedere că nu se încheiase încă – astfel cum nu s-a încheiat nici în prezent, (n.ns., S.P.) – faza integrării europene în planul ordinii juridice, să se utilizeze termenul de constituționalizare a Uniunii, în sensul unui proces în curs de desfășurare, în loc de a se vorbi despre obiectivul final, care este constituția însăși.

Autoarea se întreba, în anul 2002 dacă, Constituția Uniunii Europene nu exista deja și, după ce constata că, în doctrină, răspunsurile diferă, după cum Constituția este concepută în sens formal, sau în sens material aprecia că, esențial este procesul de constituționalizare, având semnificația unei dinamici evolutive, care s-ar putea concretiza, în timp, în forma rigidă a unei constituții.

4. În sfârșit, un alt concept corelativ față de regimul constituțional este cel al constituționalismului european, în contextul căruia este absolut necesar să abordăm subiectul regimului politic și constituțional al României, devenită stat membru al Uniunii Europene.

Remarcând pe de o parte, orientarea categoric democratică a evoluției constituționalismului european și, pe de altă parte, reușita acestuia, dovedită de larga lui răspândire, atât pe continentul european, cât și în afara acestuia, constituționalistul român Florin Bucur Vasilescu²⁰ situează pe primul loc principiul separației puterilor, pe care îl califică „pilon al constituționalismului european” care se regăsește, într-o formă sau alta, direct sau indirect, în cele mai multe constituții, în prezent în vigoare. Autorul completează imaginea constituționalismului european cu următoarele caracteristici: proclamarea, promovarea, apărarea și garantarea drepturilor fundamentale, inalienabile ale omului; definirea și asimilarea noțiunii de stat de drept – rod al gândirii juridice germano-franceze, preluat de concepția anglo-saxonă ca principiu fundamental, sub forma domniei legii.

¹⁸ Paul Mircea Cosmovici, *L'Union Européenne dans le labyrinthe de l'avenir. Problèmes fondamentaux*, versiunea inițială, publicată de Academia Română, Centrul de Economie Comparată și Consens, București, p. 30,31.

¹⁹ Lucia Serena Rossi, „Constitutionnallisation” de l'Union Européenne et les droits fondamentaux, RTD eur, 2002, no. 1, p. 50–51, apud Paul Mircea Cosmovici, *op. cit.*, p. 39–40.

²⁰ Florin Bucur Vasilescu, *Constituționalitate și constituționalism*, Editura Național, 1999, p. 15–16, 24–25, 29.

În aceeași opinie, ridicarea pe o treaptă superioară nu numai a supremației legii, ci și a supremației individului, în raporturile sale cu statul reprezintă meritul major al constituționalismului european.

Precizând că se alătură punctului de vedere, după care trăsăturile specifice ale constituționalismului european sunt: parlamentarismul, principiul separației puterilor în stat, consacrarea, promovarea și garantarea drepturilor și libertăților inerente ființei umane, definirea și asimilarea noțiunii de stat de drept, stabilirea modurilor de transmitere și exercitare a puterii politice, principiul majorității parlamentare având la bază disciplina de vot, practica referendumului, exercitată la nivel național și regional, precum și descentralizarea, autorul Ion Cuceac din Republica Moldova mai adaugă și ocrotirea prin legea fundamentală, care este forma de materializare expresă a constituționalismului, a valorilor sociale promovate de societatea civilă²¹.

Analiza conceptuală prealabilă dezbaterii privind regimul politic și regimul constituțional din România, axată pe cerințele consolidării statului de drept, implică, în mod necesar, o abordare a problematicii la nivelul Uniunii Europene, al cărei stat membru a devenit.

Vom evoca, în acest context, în considerarea pertinentei și utilității lor câteva idei dezvoltate de Neil Mac Cormick în comunicarea susținută la Congresul Mondial de Filosofie Dreptului și Filosofie Socială care a avut loc la Granada, în 2005²².

În legătură cu Tratatul privind instituirea unei Constituții pentru Europa, atrăgea în primul rând atenția că a existat ambiguitate în ceea ce privește însăși ideea elaborării acestui tratat, considerând necesar să se clarifice dacă era vorba despre pregătirea terenului pentru un nou tratat sau pentru o nouă constituție? Răspunsul său era afirmativ, pentru ambele variante și era justificat astfel: pe de o parte, Uniunea Europeană a fost și este constituită prin tratate care pot fi înlocuite numai printr-un nou tratat; pe de altă parte, tratatele existente au fost transformate, prin acțiunea judiciară, într-un gen de „constituție funcțională” sau de „cartă constituțională”. Autorul comunicării preciza că diferențiază „o constituție funcțională” cuprinzând norme de orice proveniență, care stabilesc cadrul guvernării și – pentru unele forme de guvernare sau organizare – împuternicirile organelor guvernante, de o „constituție oficială” care face același lucru, dar în mod explicit și este rezultatul unei acțiuni deliberate de elaborare.

Considera că, proiectul de constituție încercase să indice calea prin care Uniunea se putea transforma, printr-un tratat fundamental, dintr-o colectivitate de state într-o entitate juridică oficial constituționalizată, având personalitate juridică, conform dreptului internațional.

²¹ Ion Cuceac, Partea a II-a în Gheorghe Costachi, Ion Cuceac, *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova, către statul de drept*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2003, p. 86–88.

²² A se vedea Neil Mac Cormick, *The European Constitutional Process: a Theoretical view*, în volumul cuprinzând lucrările Congresului „Law and Justice in a Global Society”, Granada, 2005, Acts”, pp. 313–315.

Tratatul privind instituirea unei constituții pentru Europa oferea, în aceeași opinie, un text care să înlocuiască o constituție confuză, implicită sau o constituție funcțională, ascunsă în interiorul tratatelor anterioare, cu o constituție explicit oficială.

Într-o altă lucrare a sa²³, Neil Mac Cormick caracteriza situația preexistentă tratatului constituțional astfel: Uniunea Europeană coexistă cu statele sale membre, în condițiile unui pluralism constituțional. Tratatul constituțional propunea restrângerea de către fiecare stat a propriei independențe constituționale. Mai adăuga însă că, prin intermediul interpretării judiciare, datorită deciziilor constituționale timpurii ale Curții Europene de Justiție, caracterul constituțional al Uniunii Europene se și dezvoltase, în mod autonom.

În comunicarea la care ne-am mai referit este semnalată punerea în discuție a următoarei probleme: Uniunea Europeană posedă, în mod legitim, calitatea de putere constituantă pentru a putea elabora Constituția Europei? Autorul susține că, puterea constituantă o formează statele membre care sunt democratice – aceasta fiind condiția calității lor de membre – și care trebuie să acționeze prin referendum sau prin organismele lor reprezentative care întruchipează voința generală, în concordanță cu tradițiile constituționale proprii și cu propriile practici constituționale.

În sfârșit, este foarte interesantă avertizarea asupra inevitabilității paradoxului elaborării constituției și anume: pe de o parte, numai cei care sunt deja constituiți într-un sistem de organizare, într-o formă de guvernare pot adopta o constituție, dar pe de altă parte, persoanele devin membri ai sistemului de organizare, numai atunci când li se atribuie calitatea de cetățean, de către constituție. Deci, paradoxul constă în aceea că pentru a se adopta o constituție, trebuie să existe o constituție. Dar ce soluție propune Neil MacCormick pentru ieșirea din acest cerc vicios? Recunoaște că dialectica puterii constituante și a puterii constitutive este într-adevăr încurcată, dar numai până în momentul în care nu se iau în considerare elementele întotdeauna prezente în procesele constituționale din viața reală: obiceiul, tradiția, faptul că cetățenii statelor membre sunt, deja, cetățeni ai Uniunii.

În final, ne vom referi la un aspect legat de un ultim concept corelativ: cultura constituționalistă.

Într-un studiu consacrat constituției și constituționalismului, autorul Angelo Salento²⁴, după ce evidențiază faptul că, în doctrina italiană de drept public a dominat de-a lungul mai multor decenii lectura formalistă a textului constituțional, din cauza mai mult a doctrinei decât a jurisprudenței, s-au afirmat noi perspective interpretative. S-a manifestat exigența de a se depăși punctul de vedere tradițional, potrivit căruia, textul constituțional trebuie observat și studiat, ca oricare text normativ, la originea noii orientări aflându-se conștientizarea, din ce în ce mai

²³ Neil Mac Cormick, *Questioning Sovereignty*, p. 117–121, 91–93.

²⁴ Angelo Salento, *Costituzione e costituzionalismo. Un itinerario storico e filosofico del Diritto pubblico*, în vol. „Materiali per una storia della cultura giuridica”, XXXI, no. 1 giugno, 2001, Il Mulino, p. 279–280, 284–285, 288.

răspândită a unei crize a constituțiilor contemporane. Criza a fost explicată²⁵ prin sfârșitul liberalismului și prin intrarea într-o eră a intervenției statului în societate, ceea ce a determinat noi pretenții normative, pe care constituția nu ar mai fi în măsură să le satisfacă, având o capacitate diminuată de reglementare a politicii.

Atunci când au fost examinate bazele filosofice ale constituționalismului, a fost exprimată convingerea că, din experiența constituțională contemporană, rezultă dacă nu motive de ruptură între constituționalismul clasic și cel actualizat, cu siguranță elemente de înnoire a celui dintâi.

În doctrină este semnalat faptul că, în prezent, în Italia, publicațiile de drept public dovedesc un interes reînnoit față de tradiția constituționalismului, fiind promovată cerința reinstaurării respectului față de gândirea constituționalistă, a „redescoperirii” culturii constituționaliste. Reîntoarcerea la această cultură este motivată și ca alternativă la falimentul unei ordini constituționale concepută ca proiect de transformare socială²⁶. În condițiile crizei constituțiilor contemporane este recomandată ca salvatoare discontinuitatea, atrăgându-se atenția că, este imperios necesară scoaterea constituției de sub greutatea strivitoare a unei tradiții care manifestă grave simptome de prăbușire.

²⁵ În acest sens, Dieter Grimm, *Il futuro della costituzione*, în vol. G. Zagrebelski, P.P. Portinaro, J. Luther, *Il futuro della costituzione*, Torino, Einaudi, p. 120 apud Angelo Salento, *op. cit.*, p. 279.

²⁶ În acest sens, D. Grimm, *op. cit.*, p. 279, apud Angelo Salento, *op. cit.*, p. 289.

